

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska

číslo 3 / 2012 / ročník XXII

STÁLÁ EXPOZICE

Historie Mariánské Týnice a mariánský kult

- nejnovější archeologické nálezy
- Santiniho stavba barokního objektu
- osudy po zrušení kláštera
- obnova a rekonstrukce na přelomu 20. a 21. století
- mariánské poutní místo (sochy, obrazy)

Raně středověké obydlí a archeologické nálezy severního Plzeňska Kultura a vzdělanost severního Plzeňska:

- veduty a vyobrazení sídel
- kaple jako liturgický prostor
- školní třída
- galerie světců
- oratoř a liturgické předměty
- umělecké vybavení prostředí společenských elit 19. století

Národopis severního Plzeňska:

- lidové zvyky
- náves s kaplí a včelařství
- selská jizba a komora
- stodola
- kovárna
- slévárna litiny

Města, spolky a řemesla severního Plzeňska:

- řemeslnické dílny a obchody
- kuchyně 30.– 40. let 20. století
- hostinec

Kostel Zvěstování Panny Marie:

- rekonstruovaná památka vrcholného baroka, obnovená kupole a interiér s freskovou výzdobou

VÝSTAVY

PETR BRANDL - restaurované obrazy - Zavraždění sv. Václava, Smrt sv. Isidora, Stětí sv. Barbory (kostel Zvěstování P. Marie - časově neomezeno)

ČESKÉ NEBE - svaté obrázky a grafika 18.–19. století
12. 9.–2. 11. 2012

TEXTILNÍ INSPIRACE
práce Jany Kapsové a Bohemia Patchwork Klubu Praha
10. 11.–31. 12. 2012

DALŠÍ AKCE

MEDOVÉ ODPOLEDNE
podzimní oživlá prohlídka v muzeu
27. 10. 2012

DEN KRAJŮ
vstup do muzea zdarma
s mimořádnou příležitostí prohlídky ambítů s freskami F. J. Luxe
28. 10. 2012

ADRESA

Muzeum a galerie severního Plzeňska, Mariánská Týnice čp. 1
331 41 pošta Kralovice
Telefon a fax: 373 396 410
373 397 393

E-mail: info@marianskatynice.cz
www.marianskatynice.cz

nebývá pravidelným zvykem zařazovat v úvodu Vlastivědného sborníku oznámení o úmrtí. Neradostnou zprávu o úmrtí kralovického malíře Pavla Boudy i archeologa Tomáše Durdíka, který byl činný napříč Českou republikou s přesahem do zahraničí, který svým dílem i pedagogickým působením v pozitivním smyslu zasáhl i plzeňskou lokalitu, dnes přinášíme. Přestože jde o přirozenou součást života, tak nás vždy překvapí, rozesmutní i přinutí bilancovat vlastní žití.

Nástupem podzimu činnost muzea neskončila. Ještě po celý říjen si návštěvníci mohou prohlédnout v reforektáři muzea zajímavý soubor devoční grafiky ze 17.–19. století ve výběru prof. PhDr., Ing. Jana Royta z Karlovy univerzity v Praze. Vztahuje se ke zvyklostem barokní kultury, ke kterým patřila úcta k milostným sochám, obrazům a především k putování poutníků do daných míst. Není proto náhodou, že právě Mariánská Týnice představuje výstavu s takovou tematikou. Byl k ní vydán katalog s obsáhlou studií, jehož text dnešní číslo sborníku nabízí k pře-

čtení, podobně jako statě k archeologickému průzkumu v lokalitě Rabštejna nad Střelou či texty k lékařům, ranhojičům, doktorům a lékárníkům v Manětíně, k životu na zámku v Bělé v 17. století. Připomenuta je také kozlanská lokalita „U smírčího kříže“. Redakčně je připravován i další svazek soupisu drobných památek na severním Plzeňsku, Paměť krajiny VIII. Nový svazek s bohatým obrazovým doprovodem obsáhne tentokrát lokalitu Nýřanska.

Mnozí jistě nepřehlédli, že na jižní straně probošství muzea je rekonstruována střecha s výměnou stávající krytiny za prejzovou.

Koncem měsíce října se bude v odpoledních hodinách konat veřejností oblíbená oživlá prohlídka muzea. Tentokrát bude na téma „Medové odpoledne“. Historie výroby medu, výrobků z něj pro potravinářství, léčitelství i jiné účely se může stát důvodem, proč do Mariánské Týnice zavítat právě v začátku barevného podzimu.

Vaše redakce

OTEVÍRACÍ HODINY V KNIHOVNĚ

Naším čtenářům a badatelům připomínáme, že v Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici je pro nejbílejší veřejnost přístupná knihovna s fondem 14 000 kusů knih, z nichž většina je určena k zapůjčení domů, zbytek k prezenčnímu studiu v muzeu. Třetina svazků je regionál-

ního charakteru. Knihovna je otevřena v pondělí a středu od 8 do 15 hodin. Pokud chcete mít jistotu, můžete se předem telefonicky objednat na číslech 373 396 410 nebo 373 397 991. K dispozici je také veřejně přístupný internet.

ZAJÍMAVOSTI OBRAZEM

1, 2) Historická auta se sjela 27. července 2012 na plochu areálu v Mariánské Týnici, kam si je přišli prohlédnout nadšenci automobilového sportu i milovníci staré techniky.

2, 3) Výstavu devoční grafiky ze 17.–19. století, České mariánské nebe zahájil v refektáři Jan Royt.

4, 5) Tradiční bohoslužby, spojen s bířmováním, se u příležitosti Mariánské pouti v Mariánské Týnici, konané dne 15. září 2012, zúčastnilo mnoho věřících. Bohoslužbu sloužil plzeňský biskup, Msgr. František Radkovský.

ZEMŘEL MALÍŘ PAVEL BOUDA

Pavel Bouda (narozený 10. září 1932), kralovický malíř, zemřel ve středu 22. srpna 2012. Na sklonku měsíce června se ještě zúčastnil zahájení výstavy svých obrazů v kostele Zvěstování Panny Marie v Mariánské Týnici. Společně se sochařskou tvorbou Bořivoje Raka bilancovali umělci u příležitosti svých osmdesátých narozenin. Boudovy precizní miniatury osobitých, reálných i fantaskních krajin a zátiší oslovují početné publikum malířových obdivovatelů nejen v plzeňském regionu.

/pd/

Pavel Bouda: Tatam je minulost, 43 x 36 cm, komb. tech., 1996.

OPUSTIL NÁS ARCHEOLOG TOMÁŠ DURDÍK

■ Daniel Stráník

Dne 20. září 2012, po návratu z archeologické konference *Archaeologia historica*, nás náhle ve věku nedožitých 62 let opustil přední český archeolog Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc. (narozen 24. ledna 1951 v Praze). Po celou svou aktivní kariéru pracoval v archeologickém ústavu AV ČR. Sám říkal, že jeho hlavní náplní práce je "jezdit po Čechách a brečet".

Přednášel na Fakultě architektury ČVUT, filosofické fakultě UK v Praze a také na ZČU v Plzni. Zde jsem měl možnost se s ním seznámit během jeho přednášek na katedře archeologie, kterou od července letošního roku vedl.

Pro svou erudici a mimořádné pracovní nasazení se postupně stal členem vědeckých rad EUROPA NOSTRA, Deutsche Burgenvereini-

gung e. V., expertem ICOMOS/UNESCO, byl dlouholetým členem Comité permanent Castrum Bene a Comité Castella Maris Baltici, členem poroty pro udělování Ceny EU za ochranu evropského kulturního dědictví.

Na Plzeňsku zasedal ve vědecké radě NPÚ, vedl Stálou komisi MK ČR pro hodnocení kulturních památek, byl členem předsednictev Čs. společnosti archeologické a Sdružení profesionálních pracovníků památkové péče. Po léta starostoval Společnosti přátel starožitností, po roce 1989 založil Nezávislou památkovou unii, s "hradology" spoluzakládal plzeňský Klub Augusta Sedláčka. Tomáš byl u zrodu nečtinských konferencí Dějiny staveb, byl rovněž vedoucím redaktorem a předsedou redakční rady Časopisu Společnosti

přátel starozitností, dále také členem redakční rady periodik Zprávy památkové péče, Dědictví Koruny české a editorem sborníku *Castello-logica bohemica*.

V roce 2011 byla Tomáši Durdíkoví udělena prestižní mezinárodní Cena Europa Nostra za mimořádný osobní přínos k poznání a ochraně evropského kulturního dědictví. V tomto

případě bylo takovéto ocenění vůbec poprvé uděleno archeologovi. Z nespočtu jeho odborných i popularizačních děl bych doporučil především *Ilustrovanou encyklopedii českých hradů*. Napsal také scénáře k televizním seriálům *Hrady obývané i dobývané* (1991) a *Štíty království českého* (2007).

MARIÁNSKÁ ÚCTA V ZEMÍCH KORUNY ČESKÉ V 17.–19. STOLETÍ

■ Jan Royt

Důležitým fenoménem barokní kultury byla úcta k milostným sochám a obrazům a putování k nim. K renesanci poutí dochází v Čechách po Tridentském koncilu, jenž kladl velký důraz zejména na mariánskou úctu. K povznesení úcty k Matce Boží založili v roce 1575 jezuité při klementinské koleji akademické mariánské bratrstvo. Také o obnovu poutí se zasloužili nejvíce jezuité, kteří v 2. polovině 16. století založili slávu v baroku nejvýznamnějšího českého poutního místa - Staré Boleslavi. Toto městečko nebylo vybráno vůbec náhodou, neboť ho jak místo martyria hlavního patrona českého království sv. Václava navštěvovali i protestanté. Staroboleslavské paladium (drobný kovový reliéf Madony z 1. pol. 15. století) pak bylo legendou formulovanou nejprve Kašparem Arseniem z Radbuzy a později rozvinutou dalšími autory (Bohuslav Balbín, Jan Tanner, Jiří Crugerius), propojeno s dávnými dějinami země a mělo tak prokazovat nepřetržitou kontinuitu katolického náboženství v Čechách, počíná-

je Cyrilem a Metodějem, přes sv. Ludmilu a sv. Václava, až ke sv. Janu Nepomuckému, jenž měl před smrtí k paladiu putovat. Na pozadí historie staroboleslavského paladia v *Epitome rerum bohemicarum* dokonce líčí český barokní historik Bohuslav Balbín dějiny celé země. Poutní kos-

*Milostná socha
Panny Marie Svatohorské,
mědiryt na zlatém hedvábí,
18. století*

tel byl v první polovině 17. století vystaven nad místem, kde podle legendy nalezl na svátek Zvěstování (25. března) paladium orající sedlák. Starou Boleslav spojilo v 17. století s Prahou 44 zastavení tzv. Svaté cesty, vyzdobených nástěnnými malbami s náměty svatováclavské legendy a vyobrazeními milostných mariánských obrazů a soch uctívaných v českém království. Starobyllost milostné sochy v moravských Tuřanech sahala až do časů sv. Cyrila a Metoděje. Celá řada milostných vyobrazení (Madona Svatohorská, Madona Kladská) odvíjela svůj původ od velkého mariánského ctitele českého středověku - Arnošta z Pardubic, který měl být dokonce kanonizován, což se pak bohužel nestalo.

V Čechách existovala zjevná snaha učinit podobně jako v Polsku, v Bavorsku či v rakouských zemích Pannu Marii symbolickou královnou země. Byla jí připisována i zásluha o vítězství v osudové bitvě na Bílé Hoře v roce 1620, v níž karmelitán Dominika a Jesu Maria, žehnal katolickým vojskům obrazem Adorace Krista, poškozeným protestanty ve Strakoncích. Věhlas bělohorského obrazu přesáhl hranice země, když byl převezen do římského kostela S. Maria dell Vittoria. Nedaleko bělohorského pole vyrostl v 18. století poutní kostel s ambity, jehož stěny byly ozdobeny vedle obvyklých christologických a mariánských cyklů vyobrazeními milostných mariánských soch a obrazů uctívaných ve střední Evropě. S podobnými mariánskými atlasy, které jsou českým

specifikem, se setkáváme vedle již zmíněné staroboleslavské Svaté cesty, také v jihočeském Římově, v Hájků u Prahy, v pražské Loretě a na Svaté Hoře u Příbrami. Literární paralelou je jim slavný Gumpenberghův Atlas Marianus (1655, 1657, 1672), jenž se dočkal v Čechách doplněného německého vydání: Marianischer Atlas... (překlad oseckého cisterciáka A. Sartorius, 1717) a částečného českého překladu: Obroviště Mariánského Atlanta... (plzeňský zeman A. Frozinus, 1704).

V zemi, jejíž obyvatelstvo se ve své většině až do prohlášení Nového zřízení zemského v roce 1627 hlásilo k protestantským církvím, se mariánská úcta stala součástí Pietas Austriaca, to je státní zbožnosti. Zejména jezuité šířili úctu k Neposkvrněnému početí. Profesori Karlo-Ferdinandovy univerzity museli dokonce při svém nastoupení přísahat, že budou hájit Neposkvrněné početí a studenti museli v závěru studia obhajovat tezi jemu věnovanou.

Hmotným projevem tohoto kultu se staly mariánské sloupy, zdobící náměstí českých měst. Nejstarší mariánský sloup v Čechách byl vztyčen roku 1653 uprostřed Staroměstského náměstí na paměť zázračného zachránění Prahy od Švédů. Tento sloup zobrazil v roce 1661 Melchior Küssel na univerzitní tezi Jana Bedřicha z Valdštejna jako duchovní střed Evropy. Tradiční i nové církevní řády ve svých chrámech ctily Pannu Marii jako Mater Domus. U jezuitů to byla socha Panny Marie Foyenské, obraz Panny Marie Sněžné a obrazy východního původu

(Panny Marie Vladimírské), u augustinianů eremitů Panny Marie dobré rady z Genazzana, u benediktinů obraz Delitiae benedictinae, u „španělských“ benediktinů v Emauzích a na Bezdězi socha Panny Marie Montserratské, u kapucínů či fran-tiškáňů socha Panny Marie Loretánské atd. Díky zahraničním cestám šlechticů a duchovních byly od konce 16. století importovány do Čech milostné obrazy a sochy uctívané snad ve všech státech evropského kontinentu. Tyto kopie byly často dotýkány s originálem, aby na ně bylo přeneseno sacrum prototypu. Velké proslulosti dosáhla milostná socha černé Panny Marie Loretánské. Kopírovány však nebyly pouze obrazy či sochy, ale celé kaple, jak tomu bylo v případě loretánské Santa casa, svatyně v Einsiedeln, či kaple Mariacelské a Altötingské. Opat kláštera černých benediktinů v Emauz B. Peñalosa si jako místo pro zřízení poutního místa Panny Marie Montserratské vybral Bezděz, a to proto, protože mu svojí konfigurací připomínal rodný Montserrat. Důvodem těchto kopií bylo zdůraznění kultovní autenticity a posvátnosti místa, jež mělo být co nejvěrnějším obrazem poutního místa původního. Nejvíce byly rozšířeny po Čechách kopie obrazu Panny Marie Pomocné (Pasovské).

Krátkou „poutní cestu“ po Čechách začneme v Praze, kde snad všechny kostely měly milostný obraz či sochu. Na Hradčanech mohli poutníci navštívit Loretu, kostel kapucínů s milostnou sochou Panny Marie Rotenburské, klášter premonstrátů s hrobem sv. Norberta a obrazem

Panny Marie Pomocné. Na vrchu Petříně ukryvaly zdi kostela sv. Vavřince obraz Panny Marie Pomocné a pravděpodobně i sochu sv. Anny a od úpatí vrchu k němu vedla zastavení křížové cesty zakončené Božím hrobem. V chrámu sv. Víta poutníci uctívali vedle ostatků českých zemských patronů i středověký obraz Madony Ara coeli a na rampě pražského se nacházela kopie einsiedelské kaple. Na Malé Straně již od roku 1628 vzdávají v karmelitském kostele Panny Marie Vítězné čest poutníci z mnoha zemí voskové sošce Pražského Jezulátka. Vedle něho je zde ctěna kopie bělohorského obrazu Panny Marie Vítězné a obraz Panny Marie Mantovanské. Na Starém Městě pražském patřil k nejuctívanějším obraz Panny Marie Rynecké, ukrytý ve výklenku staroměstského mariánského sloupu. Jezuité založili v Klementinu mariánské bratrstvo již na konci 16. století a v kostele sv. Klimenta umístili kopii obrazu Panny Marie Sněžné. Servité nedaleko Staroměstského náměstí vzdávali úctu k Panně Marii Servitské (obraz Piety). S mnohými zázraky byla spojena Pieta v minoritském kostele sv. Jakuba.

Velmi uctívané byly milostné sochy a obrazy na Novém Městě pražském. Na Karlově v kostele Panny Marie a sv. Karla Velikého ženy prosily o narození zdravého dítěte před obrazem Panny Marie Karlovské (dnes v kostele sv. Apolináře). Uprostřed kostela stála mariacelská kaple a byly zde i Svaté schody, Betlémská jeskyně, oltář Salvátora Lateránského a Panny Marie Svato-

horské. Za velkého moru v roce 1680 kroky poutníků směřovaly do kostela sv. Ignáce, kde byl vystaven obraz protimorové divotvůrkyně z polských Piekar, přinesený přes Hradec Králové, kde je dochován votivní obraz s vyobrazením procesí. Mariánský obraz středověkého původu byl ctěn v kostele sv. Štěpána. V období sucha prosili zástupy poutníků před obrazem Panny Marie Vyšehradské. Pražští poutníci se pravidelně účastnili poutí na Bílou horu, do Břevnova k hrobu sv. Vintíře a k obrazu Panny Marie Delitiae benedictinae, ke kapli Panny Marie Altöttinské na Kajetánce, do lorety v Hájku, ke středověkému obrazu zázračně zachovanému z trosek kláštera na Zbraslavi, do Staré Boleslavi a na Svatou Horu u Příbrami. Ve středních Čechách mezi hojně navštěvovaná místa patřila Maková Hora se sochou Panny Marie Karmelské, poutní místo sv. Marie Magdalény nad Mníškem pod Brdy, zbořený poutní kostel sv. Antonína Paduánského v Pičíně, poutní kostel v Církvicích u Kutné Hory s obrazem Panny Marie Bolestné od Mistra Třeboňského oltáře, chrám sv. Barbory v Kutné Hoře se středověkou sochou Panny Marie. Středověké mariánské sochy byly ctěny v poutním kostele v Hrádku u Vlašimi, v Tismicích, v kostele v Družci a v Tuřanech u Prahy.

Na severu Čech nejvíce poutníků navštěvovalo Bohosudov, s uctívanou Pietou. Poutní chrám obklopuje ambit se sedmi kaplemi, připomínajícími sedm Bolestí Panny Marie. Bohosudov (Maria Schein) byl pod správou jezuitů a podobně i o řadu

dalších poutních míst v severních Čechách se staraly církevní řády. Pražští křížovníci s červenou hvězdou spravovali poutní mariánské místo Chlum sv. Máří (Maria Culm), osectí cisterciáci projevovali velkou péči o poutní kostel v Mariánských Radčicích, emauzští benediktíni zřídili z hradní kaple na Bezdězi poutní kostel Panny Marie Montserratské. Středověké mariánské sochy byly vystaveny veřejné účtě v Chomutově, v Údlících (Eidlitz), v Hejnicích (Heidendorf), v České Kamenici (Kamnitz) a v Zahražanech (Saras). Poutníci z Litoměřic a nejbližšího okolí putovali k obrazu Panny Marie Pomocné do Křešic. Dodnes oblíbeným poutním místem severních Čech je Květnov (Quinau), s mariánskou sochou typu Maria Gravida.

Západní Čechy byly od husitských válek baštou katolictví v českých zemích. V samotné Plzni zdobí chrám sv. Bartoloměje milostná krásnoslohá socha Madony, jejíž barokní kopie zdobí i mariánský sloup nedaleko kostela. U zdejších františkánů se nacházeli oltáře Panny Marie Klátovské a Čenstochovské.

Právě v západních Čechách byla již v 80. letech 16. století postavena nejstarší loretánská kaple v Čechách, a to v Horšovském Týně. K nejnavštěvovanějším loretám v Čechách vůbec patřil Starý Hrozňatov (Altkinsberg), jenž nedávno po devastaci v 50. letech péčí německých rodáků opět vstal z mrtvých. Podobně byla nedávno rekonstruována loreta v Boru Tachova. Ve Stríbrě (Mies) a v Přešticích se těšily účtě kopie milostného obrazu Panny Marie Ser-

F. Goldschmidt, Milostný obraz Panny Marie Sušické u kapucínů v Sušici, mědiryt, 1. pol. 18. století.

vítké. Pro plasské cisterciáky postavil v Mariánské Tejnici architekt Giovanni Santini pozoruhodný poutní kostel, jenž však byl za josefínských reforem zrušen. Neméně architektonicky hodnotnou stavbou (K. I. Dientzenhofer) je poutní kostel v Nicově u Plánice, skrývající ve svém interiéru pozdně gotickou sochu Madony. Velké proslulosti dosáhly středověké milostné sochy v Horažďovicích, v Nezamyslicích, ve Strašíně a v Týnci u Klatov, když byly vyob-

razeny v poutních kaplích tzv. Svaté cesty z Prahy do Staré Boleslavi a v Tanerově knize Svatá cesta. Poměrně mladou poutní tradici máme zaznamenánu ve Skokách (Maria Stock) na Karlovarsku. Jedním z nejvíce navštěvovaných poutních chrámů byl městský kostel Panny Marie v Klatovech, v němž na hlavním oltáři spočívá obraz Madony pocházející z Itálie (Re ve Valle di Vegezzo). Ze zahraničí přivezli Hýzerlové z Chodů milostný obraz Panny Marie Bolestné, který věnovali kapucínům v Sušici, kde se dále nad městem vypíná poutní kaple Anděla Strážce. Řada poutních míst v západních Čechách je spojena s úctou ke sv. Anně (poutní kaple sv. Anny nalezneme v Kašperských Horách, v Kraselově a na Tanabergu u Všerub). O poutních místech na Horažďovicu pojednává půvabná latinsky psaná kniha *Vestigium Bohemiae Pia* od P. Albrechta Chanovského.

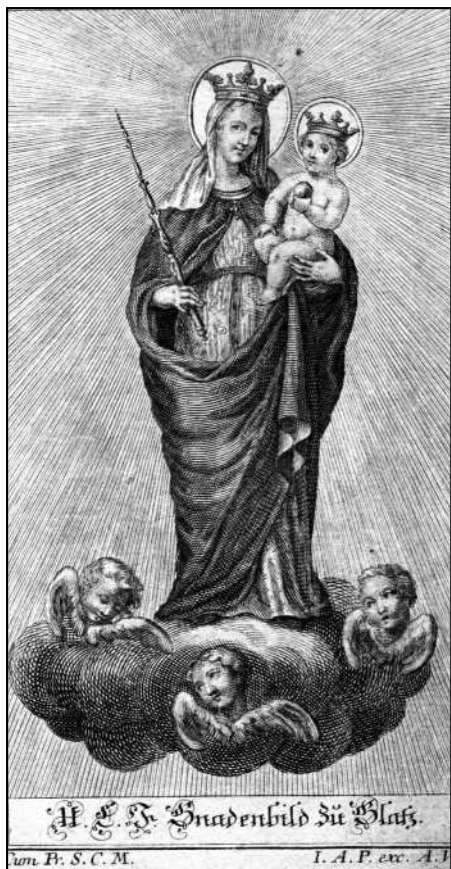
Na jihu Čech se díky příznivým historickým okolnostem dochovala četná poutní místa s gotickými obrazy a sochami. V Českých Budějovicích byl již od počátku 15. století uctíván v dominikánském klášteře obraz Panny Marie Klasové. Dochován nám zůstal v témže klášteře (dnes v Alšově jihočeské galerii na Hluboké) ostatkový obraz sv. Felixe a Adaukta. Se zázračným pramenem je spojeno poutní místo Dobrá Voda u Českých Budějovic. Celá legenda o původu poutního místa je zde vymalována V. V. Reinerem na klenbě Dientzenhoferova chrámu. Až do husitských dob sahá podle legendy úcta k obrazu Panny Marie v Kloko-

tech u Tábora. Asi nejvíce navštěvovaným poutním místem jižních Čech byl Kájov s pozdně gotickou sochou od Mistra Kefermarktského oltáře na hlavním oltáři. Půvabným poutním místem je Lomec, s centrální kaplí a oltářem připomínající Berniho tabernákl v římské bazilice sv. Petra. Poutní kostel Panny Marie Sněžné vystavěly českokrumlovské klarisky na místě mariánského zjevení, nedaleko Svatého Kamene (Maria Schnee beim Heiligen Stein). V oblasti Novohradských hor se nachází poutní místo Dobrá voda (Maria Trost in Brüll), založené u pramene vody, považovaného za léčivý. Středověké mariánské sochy byly věřícími uctívány v Drahově, na Dobrši, v Sepekově - spravovaném premonstráty z Milevska atd. V bechyňském klášteře františkánů byly ctěny dokonce dvě středověké Piety a Krucifix. S milostnými obrazy středověkého původu se setkáme v Písku (zcizen), ve Lnářích a v Doudlebech. Krumlovští jezuité založili v Římově vedle svého letního sídla loretánskou kapli a do krajiny zasadili 18 zastavení ze života Krista. Zmenšená kopie poutního kostela v Mariazell byla vystavěna v Chlumu u Třeboně a "miniatura" kaple Altötínské vznikla přičiněním hraběnky Paradis de la Saga v Nové Včelnici (Nová Etink).

Východní Čechy s nově založeným biskupstvím v Hradci Králové měly být hradbou proti pronikání protestantských kazatelů do Čech. Jsou protkány hustou sítí poutních míst. K nejstarším patří Bozkov, Broumov a hora Tábor u Lomnice s křížem,

jenž měl podle legendy vyřezat sám Arnošt z Pardubic. Půvabným poutním místem jsou Malé Svatoňovice se zázračnou studánkou o sedmi pramenech a sochou Madony nalezenou na stromě. V Ústí nad Orlicí je původ mariánského obrazu Assumpoty kladen do 15. století, kdy byl podle pověsti prostřelen Uhry (1468). V Rychnově nad Kněžnou je zázračná Madona opředena legendou, podle níž Panna Maria letící na orlu zachránila město před Švédy. Pozoruhodné poutní místo se nachází na Homoli u Cuclavi. Vede k němu schodiště o 150 stupních, což odpovídá počtu andělského pozdravu Zdravas Maria... v růženci. Obrazy východního původu byly uctívány v Králíkách (Grulich, kopie obrazu Panny Marie Sněžné), v Jičíně (kopie obrazu Panny Marie Vladimírské) a ve Vilémově v rodině Caretto - Mille-simo (kopie obrazu Panny Marie Vladimírské). K nejnavštěvovanějším poutním místům východních Čech patří Chlumek u Luže, založený po polovině 17. století. Ctěna je zde kopie obrazu Panny Marie Pomocné. Kult Panny Marie Loretánské byl soustředěn do Golčova Jeníkova, Rychnova nad Kněžnou, Hlásné Lhoty a Nového města nad Metují. Řada poutníků z východních Čech pravidelně putovala do Mariazell. Tyto poutě připomíná kaple Panny Marie Mariazellské v Heřmanicích a poutní místo Mariánská Hora zv. též jako „malá Marizell“.

Nedílnou součástí zemí Koruny české bylo Kladsko. To prakticky podléhalo církevní správě pražského arcibiskupství až do 50. let našeho

A. Pfeffel, tzv. Madona Arnošta z Pardubic, uctívána v kostele Panny Marie v Kladsku, mědiryt, 1. polovina 18. století.

století. V Kladsku - v městském chrámu Panny Marie je pohřben první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Podle legendy se mu jako malému chlapci přihodil zázrak, když při modlitbě zjistil, že se od něho na obraze (barokní legenda hovoří o soše), umístěném na oltáři Panna Maria odvrátila. Tuto legendickou událost připomínají v chóru kladského kostela dva velké obrazy a středo-

věká socha, s níž barokní legendistika zázrak spojila. Nejproslulejšími poutními místy Kladska jsou Vamberice (Albendorf) a Warta, kde se shromažďovali velké zástupy poutníků českých, německých i polských. Ve Vambericích se od poutního kostela odvíjí rozsáhlá Kalvárie o 79 zastaveních, zvaná také slezským Jeruzalémem. Menšími poutními místy lokálního významu jsou Szalejow Górný (Horní Štívnice, Oberschwedeldorf), Szalejow Dolný (Dolní Štívnice, Niederschwedeldorf) a Starý Wielislaw (Jesenice, Altwilmsdorf). Kult sv. Josefa, Panny Marie - středověký obraz, Kristova dětství i utrpení a 14 svatých pomocníků nalezneme v cisterciáckém klášteře v Křešově (Krzeszów, Grüssau). Zlatá éra barokního poutnictví, spojená s bohatou a barvitou kulturou, končí utilitárními dekrety Josefa II. Rada poutních míst v této době zaniká. Z oltářů jsou odstraňovány votivní dary a tabulky. Bohaté dary z chrámových pokladnic pak za napoleonských válek končí v mincovně Již záhy po smrti Josefa II. jsou postupně obnovovány poutě a vznikají i některá poutní místa nová. Nejslavnějším poutním místem 19. století se staly jihofrancouzské Lurdy, kde se v roce 1858 chudé negramotné pasačce Bernardettě Soubirové v jeskyni nedaleko Lurd několikrát zjevila Panna Maria.

V roce 1866 došlo v severočeské vsi Filipov (Filipsdorf), obydlené převážně německými osadníky, k zázračnému uzdravení těžce nemocné dívky. Na místě domu, kde se zázrak přihodil byl vystaven a v roce 1885 vysvě-

cen velký kostel (Panny Marie Pomocnice) spravovaný redemptoristy.

Text doprovází výstavu České mariánské nebe, devoční grafika ze

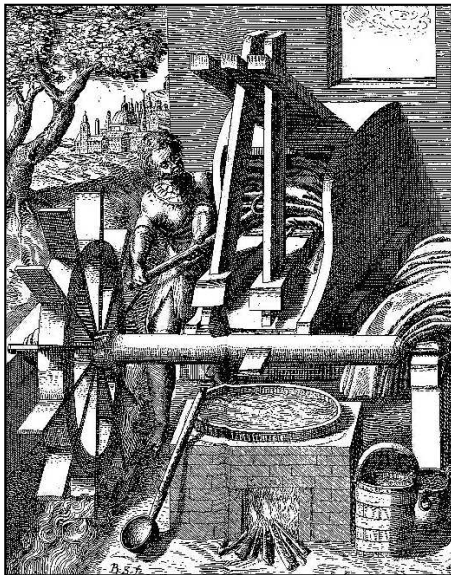
17.–19. století, která je přístupná v refektáři Mariánské Týnnice do 2. listopadu 2012.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM JEZU „LIŠÁK“

■ Daniel Stránek

Archeologický výzkum na katastrálním území Rabštejn nad Střelou, vyvolala v roce 2011 rekonstrukce jezu Lišák na 40,7 říčním km. Před rekonstrukcí byl poškozen a při vyšším průtoku migračně průchodný. Stavba jezu byla v minulosti poměrně hojně rozšířená. Jez, příčná překážka toku, řadí se mezi nejstarší vodní díla, je hydrotechnickou stavbou na vodním toku. Často také označovanou za stav, splav, hať případně vzdouvací zařízení neboli zdymadlo. Jejím hlavním úkolem je vzduť vodní hladiny na potřebnou úroveň. Nejstarší doklady těchto vodních děl máme z doby okolo roku 4000 př. Kr., relikty jezových konstrukcí se dochovaly na Nilském toku a jsou datovány do doby okolo roku 1000 př. Kr., to jest do období Nové říše případně do Třetího přechodného období. (Broža, Čihák, Satrapa 1998, 22).

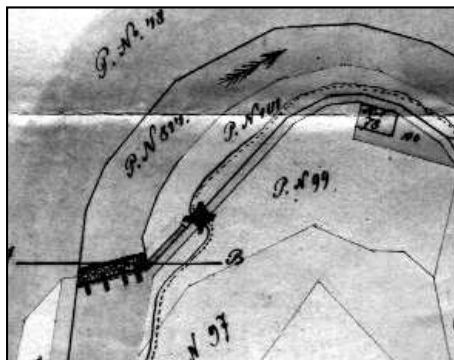
Jezy můžeme rozdělit do dvou základních skupin. První skupinu tvoří jezy pevné, těmi se budu blíže zabývat, druhou skupinu tvoří jezy pohyblivé, které jsou technologicky mnohem mladší. Pevné jezy rozdělujeme podle různých hledisek, mezi základní kritéria patří použitý stavební materiál, tvar příčného řezu

Olejna na dobové rytině.

jezu, půdorysné uspořádání, vodotěsnost jezové konstrukce. Podle použitého stavebního materiálu je rozdělujeme na dřevěné, kamenné, zděné a betonové. V tomto příspěvku se blíže zaměřím na jezy dřevěné a kamenné, protože tyto dvě podskupiny jezu byly běžně stavěny do počátku 20. století.

Dřevěné jezy se dělí na srubové jezy, jezy s jednoduchou hradící stěnou a dřevěné jezy s výplní. V příčném řezu mívá dřevěný jez nejčastě-

Plán jezu U lišáka z konce 19. stol.

ji střechovitý tvar (Čihák, Medřický 2001, 8). Nejlepším materiálem pro stavbu dřevěného jezu je dubové dřevo, ale běžně bylo využíváno také modřínové, případně borové dřevo (Broža, Satrapa 1997, 74). Dřevěné jezy s jednoduchou hradicí stěnou vyžadují zaberanění respektive zaražení souvislé štětové stěny do podloží. Štětová stěna se skládá z dřevěných štětovnic (dřevěných hranolů). Na hlavách štětovnic je osazen vodorovný trám se zaoblenými hranami, který vytváří přelivnou hranu jezu. Pro zvýšení trvanlivosti jezu se přelivová hrana oplechovávala, případně byla oddělena hradicí část štětovnic od části zapuštěné do podloží. Tato zapuštěná část má podstatně delší životnost než její nadzemní části, které nejsou dokonale ponořeny (Broža, Satrapa 1997, 75). Nejdokonaljším dřevěným jezem je typ s výplní. Skládá se z jedné až tří štětových stěn a několika řad pilot. Piloty jsou kůly, sloupy nebo pilíře zaražené do podloží. Stěny jsou umístěny na návodní a vzdušné straně konstrukce jezu. Třetí stěna, a na ní usazený vodorovný trám, vytvářejí

hranu přelivové plochy jezu. V prostoru mezi štětovými stěnami je zapuštěno několik řad pilot. Spojeny trámy, které vyztužují konstrukci, slouží jako kotevní prvky pro obkladní vrstvy přelivné plochy jezu. Piloty a štětové stěny měly životnost až 100 let, obložení horní přelivové plochy snadno poničila velká voda, ale za příznivých podmínek vydrželo až 20 let. Prostor mezi pilotami a štětovými stěnami je vyplněn kamenitým nebo zemním materiálem podle požadavků vodotěsnosti jezového tělesa. Vlivem vyplavování výplňového materiálu dochází ke zhoršování stability jezu a často dochází i k jeho prolomení (Čihák, Medřický 2001, 8). Například Staroměstský jez nad Karlovým mostem a výše ležící Štítkovský jez jsou dřevěné jezy s výplní. Přes množství přestaveb je stále větší část jejich konstrukcí původní přibližně ze 13.–14. století (Broža, Satrapa 1997, 75).

Srubové jezy se používaly hlavně na horských tocích, ale také v místech, kde nebylo možné svislé prvky jezu zapustit do podloží. Jezové těleso tohoto typu dřevěného jezu je tvořeno srubem zhotoveným z trámů. Kostra jezu je vyplněna lomovým kamenem, který svojí hmotností zajišťuje stabilitu celé konstrukce. Povrch kostry bývá pokrytý dřevěnými fošnami. Srubová konstrukce jezu není vodotěsná. Vodotěsnosti se dosahovalo používáním jílovitých zemin do výplně srubu a dokonale těsným obkladem návodního líce kostry jezu (Broža, Satrapa 1997, 74).

Kamenné jezy patří mezi nejjednodušší jezové konstrukce. Jsou tvoře-

ny kamenitým násypem, který bývá v některých případech vyztužen štětovou stěnou nebo pilotami. Ve většině případů se tyto jezy používaly pro dočasné vzduť vodní hladiny. Dočasnost těchto staveb souvisela zejména s jejich velkou propustností a malou odolností jezového tělesa proti proudící vodě. Základová spára jezu ani podjezí není chráněna proti vymílání a vnitřní erozi, takže v mnoha případech docházelo k podemletí jezu nebo k prolomení základové spáry (Broža, Satrapa 1997, 76). Jez "Lišák" v lokalitě Rabštejna nad Střelou byl původně technickou součástí stoupy na výrobu oleje (Oehlstampfmühle), která byla v roce 1871 přestavěna na pilu na výrobu šindelů tzv. Šindelku (Schindelmaschine, Schindelsäge) (Bukačová 2005, 9). O této přestavbě se nám dochovaly dva protokoly. První ze dne 5.10.1870 se týká samotné přestavby stávajícího objektu na šindelovou pilu, druhým protokolem ze dne 31.10.1871 je schválen plán šindelového stroje okresním hejtmanstvím v Kralovicích (Sklenář 1997, 60; Klempera 2001, 123–124).

Jez položený mírně šikmo na osu

Reliéf rozety nalezeného, kamenného překladu dveří.

Obnova jezu v roce 2011.

toku je umístěný na začátku pravotočivého oblouku toku řeky Střely a dosahuje délky 24,8 metrů. Vodní náhon měl délku 143,424 metrů a dodnes je v terénu dobře čitelný. Voda zadržovaná jezem dosahovala až k domu čp. 73, který je od jezu vzdálen přibližně 135 metrů proti proudu řeky. V roce 1871 byl mlýn s veškerým zařízením součástí vrchnostenského majetku hraběnky Marie Lažanské z Rabštejna (Bukačová 2005, 9). Název mlýnu „U Lišáka“ je až z doby po roce 1945, kdy měl Šindelku v nájmu hajný nazývaný Lišák (Klempera 2001, 123; Sklenář 1997, 60). Na základě jeho půdorysu jej můžeme zařadit do skupiny přímých, šikmých jezů. Jedná se o dřevěný jez s výplní tvořený třemi štětovými stěnami. Trámy jsou široké 20 cm. Svrchní obkladní vrstvu přelivné plochy jezu tvoří volně vyskládaná lámaná břidlice. Vnitřní prostor byl vyplněn říčním materiálem, ve kterém převládaly oblázky s pískem nad většími kameny. Z vývaru jezu (prohloubené a zpevněné místo pod jezem, v němž vzniká zpětná vlna tlumící energii přepadající vody) pochází nález železného klíče a zbytek kamenného překladu dveří. Ten je z černé leštěné „žuly“ s renesanční rozetou v pra-

vém rohu. Vzhledem ke kvalitě materiálu a výtvarnému ztvárnění rozety je pravděpodobné, že pochází

patrně ze zámku v Rabštejně nad Střelou.

Použitá literatura:

Broža, V. ; Satrapa, L. 1997: Hydrotechnické stavby 10.

Broža, V.; Čihák, F. ; Satrapa, L. 1998: Hydrotechnické stavby.

Bukačová, I. 2005: Vodní díla na řece Střela u Rabštejna. In: Vlastivědný sborník 15, číslo 1, str. 7– 9.

Cingroš, S. 1996: Rabštejn nad Střelou. Urbanistická studie.

Čihák, F.; Medřický, V. 2001: Hydrotechnické stavby 20: Navrhování jezů.

Havlík, A. 2007: Jezy. online: hydraulika.fsv.cvut.cz/Vin/ke_stazeni/Jezy.pdf

Klempera, J. 2001: Vodní mlýny v Čechách IV. Díl 4. Plzeňsko, Rokycansko, Kralovicko, Manětínsko, Prešticko, Klatovsko, Domažlicko a Pošumaví.

Sklenář, J. 1997: Voda - mlýny a mlynáři na Kralovicku a Manětínsku.

LÉKAŘI, RANHOJIČI, DOKTOŘI A LÉKÁRNÍCI V MANĚTÍNĚ

■ Václav Jirsa

Manětínský kronikář usuzuje, že už v počátečních dějinách Manětína, po roce 1169, kdy tam přišli johanitští rytíři svatomářští, byla v Manětíně zavedena jakási samaritánská služba. Soudí tak podle Strakonic, které johanitům také patřili, a ve svém zámku měli uloženo „zařízení“ pro ošetřování raněných.

Prvním prokázaným lékařem v Manětíně od roku 1714 byl proslulý místní rodák Jeroným Tichý. Byl synem zdejšího hejtmána manětínského panství Lažanských, Jiřího Tichého. Jeroným Tichý (v Manětíně nově usedlý od r. 1654), získal své významné zkušenosti na cestách po Itálii, Francii a Švýcarech. Své ranhojičské umění uplatňoval ve válce o španělské dědictví při obléhání pevnosti Sandavy. Po návratu do Čech byl ve veliké vážnosti u všech doktorů medicíny a chirurgů v Praze, jak

o něm v té době píše kronikář a manětínský farář Václav Alexius Plešchner. Když se roku 1714 vrátil z války, znovu postavil vyhořelý otcovský dům na náměstí proti zámku. Po stranách štítu nového domu nechal tehdy umístit sochy patronů lékařského a lékárnického stavu - sv. Kosmu a Damiána, kteří drží drželi v rukách skříňky s léky. Jaké byly další osudy těchto dvou soch je otázka pro historiky - jisté je, že na tomto starém domě (současného č. p. 92) je ve štítovém výklenku pouze soška sv. Jana Nepomuckého. Jeroným Tichý zemřel v Manětíně 28. srpna 1725 jako doktor anatomie a chirurgie, říšský hrabě a rytíř zlaté podkovy.

Už od dob Václava a Marie Gabrielly Lažanských (manželé od r. 1707) si manětínská vrchnost udržovala svého lékaře, felčara, jemuž poskytovala byt v zámku a deputát. Vynikl Ber-

Střed města Manětín v roce 1908.

nard Brasch, doktor mediciny, c. k. fyzikus plzeňského kraje a člen více učených společností, velký lidumil, který vlastnil velmi pozoruhodnou knihovnu, založil dobročinnou nadaci na ošacování chudých školních dětí. Na zámku působil v letech 1770–1791. To už ale byl třetím lékařem v Manětíně po roce 1714. Před ním v letech 1726–1770 zde působil lékař Jan Václav Brasch. Dalším lékařem podle kronikáře byl v letech 1791–1825 chirurg Karel Guth.

Od roku 1815 do roku 1830 působil v Manětíně lékař Doctor Martin Steidl. Byl první, který zde očkoval proti neštovicím. Musel překonávat veliký odpor lidí proti této novotě. Hlavně matky se zdráhaly svěřit své děti k takovému „pokusu“, a pan doktor byl velice vděčný mladému kaplanu P. Josefu Šturmovi, že rodičům do-

mlouval, předsudky odstraňoval a o užitečnosti očkování je přesvědčoval. V červnu 1830 dostal Dr. Steidl místo v klášteře Teplá a s Manětínem se rozloučil. Na zámku se po lékaři uprázdnilo místo také po jeho manželce Terezii, rozené Šroubkové, která byla jakousi klíčnicí a měla dohled na prádlo, peřiny a nábytek.

Vrchník Kříž žádal, aby do Manětína přišel lékař nejkvalitnější. Místo se mělo obsadit konkursem. Vrchnostenský úřad vyhlásil, že vrchnost přijme obratného, řádně zkušenoého ranhojiče, který se vyzná i v ošetřování lékařském. Přihlásilo se několik uchazečů: Ignác Schmidt, Marek Fišeles, žid, Josef Ebrl, Ludvik Fels, Josef Löster, Jan Hrdlička, Jan Pohl a Karel Zdekauer. Nejvíce se vrchníkovi zamlouval pan Fišeles, i veřejná pověst mu svědčila a snad jen

náboženství by mohlo být závadou. Panu poručníku, hraběti Prokopu Hartmannovi na Drakenicích, by to nepřekáželo, ale háček byl v tom, že Fischeles měl četnou rodinu, kterou by si přivezl z Chodové Plané, kde působil. Zámek manětínský, kdysi sídlo kněžny abatyše Marie Gabriely, by hostil sedm židů najednou. Fischeles se vyjádřil, že by si opatřil vlastním nákladem byt ve městě, pokud by dostal stejný plat jako jeho předchůdce; hlavní překážka tak byla odstraněna. Již v prosinci podepisoval Prokop hrabě Hartmann ustavující dekret (od 1. prosince 1830) pro Marka Fischelese (*1789) za vrchnostenského lékaře panství manětínského a rabštejnského. M. Fischeles byt včas nesehnal, ale se souhlasem vrchnostenského úřadu se nastěhoval do Manětína až v dubnu 1831 a pak léčil obyvatele Manětínska až do roku 1856. Tehdy odešel neznámou kam. Zemřel asi roku 1858.

K lékaři Markovi Fischelesovi se váží další zajímavé události, které si zaslouží připomenutí. Město Manětín si u vrchníka prosadilo ještě jiného lékaře, který byl jmenován „lékařem poddaných“ - stal se jím v r. 1831 Josef Ebrl, jeden z uchazečů v konkurzu. Už v březnu 1832 ale odešel, protože nestačil konkurovat M. Fischelesovi, který se brzy osvědčil a získal důvěru ve všech kruzích místního obyvatelstva. Obsáhlejší kapitolou, by mohla být kapitola o epidemii cholery na Manětínsku, kdy zde působil lékař Fischeles. V roce 1833 zažil Manětín velikou slávu - lékař Marek Fischeles se nechal na sv. Jana Křtitele s celou rodinou

řádně pokřtít a změnil příjmení ze židovského Fischeles na německé „Fischer“. Z Marka Fischelese se tedy stal se Jan Fischer.

Po Janu Fischerovi nastoupil jako poslední zámecký lékař jeho syn Josef Fischer (*1821), vystudovaný lékař ranhojič. Na zámku působil v letech 1856 až 1895. Dokonce se stal starostou města (1887–1890); svůj zakoupený domek č. p. 153 odkázal městu. Zemřel 29. června 1895.

Za působení obou posledních zámeckých lékařů Fischerů, byli ve městě ještě další lékaři. V r. 1840 až 1863 to byl Eliáš Mathes, ranhojič, v letech 1865–1869 Antonín Beneš doctor mediciny, Bedřich Presl mezi roky 1870–1875, doc. med. Freisleben (?–1877). Poslední z nich, MUDr. Adolf Petschauer v letech 1878–1890 ordinoval ve svém domě č. p. 84.

V roce 1890 nastoupil do Manětína MUDr. František Blecha. Ze vzpomínek starousedlíků, které shromáždil děkan F. Wonka, vzniklo zajímavé povídání, které svého času vycházelo jako příloha Manětínského zpravodaje. Bylo by to dlouhé připomínání svérázného lékaře, který aktivně ordinoval až do roku 1926. Až do zániku panství, ošetřoval i zámeckou vrchnost. Zemřel 18. října 1947, pohřeb měl za obrovské účasti lidu. Snad nejvíce jeho život charakterizoval nápis na jedné smuteční stuze: „Za Vaši lidskost...“

V letech 1926–1927 byl městským lékařem MUDr. Zdeněk Madar, mezi roky 1927–1929 MUDr. František Netolický.

V roce 1929 nastoupil do Manětína MUDr. Otto Martinovský, další z mí-

stních doktorů, kteří zde ordinovali celý svůj produktivní život a byli prostě „Mantiňáci“. Jeho soukromá praxe byla po roce 1948 znárodněna. Měl ve svém domě slušně vybavenou ordinaci, dokonce zde bylo i „horské sluníčko“. Byla tam i zubní ordinace s dentistou O.Schönem. Na vzdálenější samoty za pacienty jezdil, podobě jako MUDr. Blecha, bryčkou, jindy ho vozil sanitkou místní „saniták“ Jindřich Bulín. Rád rybařil, chodil jsem mu na „žízaly“ - za plechovku mně dával 5 Kčs ve staré měně. V roce 1956 se MUDr. O. Martinovský přestěhoval do nové ordinace lékařského střediska OÚNZ Plasy Na Vyšehradě. Do důchodu odešel v roce 1959.

Po MUDr. Martinovském nastoupil na místo obvodního lékaře v roce 1959 MUDr. Josef Stehlík, který zde pracoval až do roku 1981, kdy odešel do důchodu. Ve stejném roce ho vystřídal jeho syn MUDr. Václav Stehlík, který dosud ordinuje.

Magistři farmacie (1869–1965)

První manětínští lékaři si asi léky vyráběli sami a pokud nemohli, objednávali si je buď v klášterní lékárně v Plasích nebo ze vzdálenějších okolních míst. První lékárník se v Manětíně vyskytuje teprve roku 1869 a tak od tohoto roku se také uvádí založení zdejší lékárny.

Prvním lékárníkem byl Theodor Sonnewend, který přišel do Manětína s rodinou již čtyřicetiletý (nar. 22. března 1829). Před příchodem do Manětína působil v Polici a ve Vsesulově (podle narození posledních

dětí). V Manětíně se usadil v domě č. p. 86 měšťana Jiřího Karáska. V domě býval krám a dlouho se tradovalo, že tam byla „apatyka“. Už roku 1869 říkali tomuto domu „lékárna“. Po lékárníkovi tam asi do roku 1905 bydlel také lékař MUDr. František Blecha. (MUDr. J. Stehlík ještě v roce 1986, když poprvé v „Manětínském zpravodaji“ č. 9 z 5. září 1986 vyšla historie domu č. p. 86, poskytl kronikáři zajímavý doplněk o historii domu i jeho vlastnících, kterými byli prarodiče MUDr. Josefa Stehlíka).

Roku 1874 lékárník Sonnewend ovdověl a už roku 1875 se znovu oženil. Tehdejší děkan Bier zapsal jeho ohlášky takto: „Pan Theodor Sonnewend, apatykář v Manětíně, vdovec, narozený 22. března 1829; s Barborou, dcerou Františka Bácsy, mlynáře (sic!) v Rožmitále (sic!) přebývá v Plzni, narozenou 8. listopadu 1847, svobodnou. Ve svátek Zjevení Páně 6. I. a v neděli první a druhé po Zjevení Páně“. Česky se ohlašovali snoubenci jen české národnosti. V roce 1884 lékárník Sonnewend přestěhoval svou lékárnu do č. p. 96 na náměstí, kde později, za první republiky, byla hospodářská záložna. Sousední dům č. p. 95 býval hraběcí, dosud má erb hraběnky a kněžny Gabriely Lažanské-Černínové. Dům č. p. 96 patřil měšťanu Antonínu Dlouhému, jehož žena byla ovdovělá Karásková z rodu mlynářů Karásků. Lékárna v Manětíně byla Theodorovi Sonnewendovi přidělena jako „právo osobní“ na rozdíl lékáren s „právem radikovaným“ (podle živnosti vázané na nemovitost) nebo „právem reálním“. Jako lékárna

osobní zůstala i v pozdějších letech. Po Sonnewendovi nastoupil v Manětíně v pořadí druhý lékárník, Quido Müller rodák z Jindic, který se narodil roku 1869 jako syn velkostatkáře. Do Manětína přišel svobodný a zde se roku 1899 oženil s Terezií Křesadlovou, dcerou Karla Křesadly, obchodníka z č. p. 159.

Za Müllera, možná již dříve, byla lékárna v č. p. 98 a dostala název „Lékárna u jednorozce“. To jméno bývalo u lékáren oblíbené snad ještě z dob, kdy se v nich prodával zvláštní lék, prášek z rohu jednorozce. Dům patřil Janu Löserovi, cukráři. Na východní části náměstí „Na škarpe“ „proti tomuto domu původně stávala krásná socha „Jaro“ od sochaře Josefa Herschera. Socha zmizela, neznámo kdy, snad ji přemístili do Chýše (panství Chýše patřilo stejně jako panství Manětín, hraběcímu rodu Lažanských z Bukové). Další sochy „Léto, Podzim a Zima“ se dochovaly dodnes. Na místě odstraněné sochy „Jara“ byla postavena socha „Hygie“ s hadem a číší. Kdo sochu tesal, není známo. V roce 1963-1964 byla socha z rozbitých kusů sestavena a restaurována Jaroslavem Klempířem.

Lékárník Müller byl německé národnosti, měl černé pichlavé oči a prý vypadal jako renesanční alchymista. V paměti některých starých Mantiňáků (r. 1965) žil jako člověk dobročinný k chudým, ale k zámožným byl „jako žid“. Müller uměl dobře fotografovat, snad se ještě zachovalo několik jeho fotografií, které bývaly v manětínském vlastivědném muzeu. Byl i zručným pyro-

technikem, vypaloval ohňostroje na kluzišti, kterým byl zamrzlý rybník, zrušený při výstavbě hotelu po roce 1970. Na rybníku tehdy bruslila manětínská smetánka v čele s hraběcí rodinou. Byl nadšeným včelařem a v Manětíně založil německý spolek včelařů, řídil i zdejší německou občanskou záložnu.

Quido Müller lékárně v domě č. p. 98 zvelebil, v lékárně vyráběl i sodovky a citronové limonády, které vyvážel až do Toužimi a šenkýřům v okolních vesnicích. Někdy v roce 1914 se přestěhoval z Manětína snad do Rumburku, kde se později v jeho rodině stala tragédie.

Jako třetí lékárník v Manětíně nastoupil v roce 1914 rodák z Nového Světa, Ph. Mr. Theodor Němeček, narozený 12. července 1873. Rád se chlubil, že jeho strýc římsko-katolický farář napsal oblíbenou rukověť „Rukověť pobožnosti“, Věděl i to, že se rukověti nedostalo všude církevního schválení (pro různé, často invokace v litaniích k různým svatým). Do Manětína přišel Němeček již jako otec rodiny a jeho jediná dcera Marie se stala chotí ředitele zdejší měšťanské školy Karla Píši, který psal nějaký čas i manětínskou kroniku. Němeček se vášnivě hlásil k češtví a liboval si v českém překladu řeckého „Theodor“ na „Bohdan“, ale snad ho tolik neužíval jako jeho předchůdce Sonnewend. Při tom však Němeček ovládal výborně i němčinu. Lékárník měl v bohatě vybavené lékárně několik druhů vína, jimž dobře rozuměl. Záhy našel dobré odběratele mezi manětínskou českou elitou. Za prodejnu zařídil

útulný koutek, kde se scházeli a také politizovali, válčili a „vlastenčili“ za první světové války.

Po válce v roce 1918, v radostech z vítězství, se jako všude zaváděly různé novoty v životě i náboženství. Němeček pro všechno velmi horlil, až se stal znamenitým poradcem a téměř vůdcem novotářů. Z Plzně pozval nějakého kazatele, který pak novým „bratřím“ na sokolovně podával při přijímání způsobem „pod obojí“. Když se ale měl jemný pan lékárník napít z kalicha po ušmudlaném Dórkovi, zle se dopálil na celé náboženské bratrstvo a jako dříve nechodil přijímat „pod jednou“, nešel vícekrát přijímat ani „pod obojí“. Lékárník Němeček byl vtipálek, překvapil kdysi i starého manětínského děkana. Měla být svatba smíšeného manželství. Proto děkan poslal oba snoubence i k nekatolické duchovní správě o ohlášky, aby mu přinesli potvrzení, že se tak stalo. Prostí a naivní snoubenci nevědouce, kde jejich duchovní správa úřaduje, zašli do lékárny, snad jen pro radu. Ochotný Ph. Mr. Theodor Němeček jim napsal vysvědčení, že proti zamýšlenému sňatku nemá námitky. Udivený děkan ovšem takové potvrzení neuznal.

Také děkan F. Wonka vzpomínal: „... za nového děkana bylo již po revolučním varu, když jsem ještě jako kaplan kupoval v lékárně u pana Němečka lék. Chtěl jsem lékárníkovi ušetřit balení lahvičky, ale dostalo se mně od pana lékárníka poučení: „Lékárna není žádné hokynářství“, a lékárník lahvičku s lékem elegantně zabalil. Kam se zasloužil Ph.Mr.

Theodor Němeček odstěhoval, kronikář neuvádí, ani není známo kdy, snad v roce 1926.

Dalším lékárníkem a majitelem manětínské lékárny s „právem osobním“ byl Ph. Mr. Rudolf Vilím, který přišel z Plzně. Jeho dobromyslnosti i chorobně slabé stránky, nesvědomitě využívali mazavkové obojího pohlaví. Zaváděl je do hostince, platil za ně útratu. Mnoho léků dával i zbytečně zdarma. Jednou dokonce vedl dlouhého „hada“. Z hospody všichni vyběhli ven až na škarpu, držíce se za ruce, a kolem morového sousoší se vrátili, k úžasu večerních chodců, zpět do hospody. Záhy pro vypuklou chorobu musel opustit lékárnu a uchýlit se na léčení do sanatoria.

Na místo Vilíma přišel z Plas lékárník Ph. Mr. Josef Antropius, v pořadí pátý od roku 1869. Byl to nimrod, herec, šprýmař a samá anekdota. Snad začátkem druhé světové války nebo krátce před tím, vrátil se Antropius zpět do Plas. Po válce (1945) odešel do pohraničí.

Nepěkně a neslavně se zapsala lékárnice Ph. Mr. Zdena Vacková, která rovněž přišla z Plas a vedla zdejší lékárnu od roku 1942. Nejen firmu, ale i své smýšlení přizpůsobila nacistům. Po válce byla zatčena pro udavačství a do Manětína se již nevrátila.

Dnem 23. července 1945 převzala manětínskou lékárnu jako sedmý lékárník Ph. Mr. Marie Kubičková z Čisté u Rakovníka. Lékárnu přivedla opět na vysokou úroveň. Jméno lékárna „U jednorozce“ po válce zaniklo a neudrželo se ani nové jméno lékárna „U tří babiček“, které

vymyslel a prosazoval známý šprýmař Stanislav Kolenatý. To bylo v roce 1964, když se v rodině jejího syna narodily děti a paní lékárnice se stala babičkou; druhé dvě babičky byly její matka a stará teta. V roce 1966 odešla Ph. Mr. Marie Kubičková do důchodu. V roce 1967 po Ph. Mr. Kubičkové v Manětíně krátce působil

magistr Farský, ale v roce 1968 už nastoupila nová magistra, rodačka z Manětína, Jana Kroupová, rozená Oplová. Po jejím odchodu na mateřskou dovolenou v r. 1970, se lékárna přestěhovala do polikliniky OÚNZ, Plzeň-sever - na Vyšehrad, kde je dosud.

Podklady:

Kronika: díl I., 1950–1967, str. 119–22.

F. Wonka: rukopis Židé v Manětíně.

F. Wonka: Venkovský lékař (strojopis vzpomínek).

V. Kočka: Soudní okres manětinský.

Paměť krajiny I. Manětínsko-nečtinský region (str. 106, Aeskulap, Hygie).

OBYVATELÉ ZÁMKU BĚLÁ A NEUSTADTELU ČESKÉHO V 17. STOLETÍ III. díl (dokončení)

■ Petr Rožmberský

Závěr

Shrneme-li uvedené poznatky o obyvatelstvu Dolní Bělé-Neustadtelu českého v 17. století můžeme konstatovat několik skutečností. Městečko zřejmě založeno bylo, ale třicetiletá válka a další dvě městečka na panství (Město Touškov a Všeruby) neumožnily jeho rozvoj. Jde o podobný případ založení sídliště městského typu při významném panském sídle jako u městečka Kaceřova,⁹⁰⁾ pro něž se tak jako pro Dolní Bělou-Neustadteln nedochovaly listiny o jejich založení, ani městské pečeti a proto nebyly jako městečka vnímána a nenajdeme je v soupisu městských sídel.⁹¹⁾ Možná, že ves Bělá byla polopustá a při obnovení Slavíkovíc jako Horní Bělé byly některé její pozemky připojeny k Horní Bělé,

neboť dolnobělský katastr je velmi malý a v době berní ruly zde nebyly žádné usedlosti kategorie sedlák. Neustadteln není v matrice nikdy nazván vsí. Pro městečko svědčí řemesla - některá z nich byla ojedinělé i na vesnicích, ale v Neustadtelu byla koncentrována: dva mlynáři, řezník, kramář (kupec), krčmář, pekař, kovář, krejčí, švec, smolař, ručnickář a horníci. Byla tu fara a škola s příslušným personálem a obecní (sluha, pastýř, myslivec) a panští (sládek, bednář, zahradník, mlynář, kovář, pekař, myslivec?) zaměstnanci a pak vrchnost se svými úředníky a osobními sloužícími. Půdorysně se vznik městečka nijak zvlášť neprojevil; Neustadteln se rozkládal mezi hradní a kostelní výšinou při křižovatce cest a potoku. Na nejstarší po-

drobné mapě z let 1764 - 1768 zaujme pouze řada domků při cestě k Loze a potokem⁹²⁾ a ani další historické mapy nepřinášejí nic zásadního.

Zajímavé jsou ikonografické prameny. Nejstarší vyobrazení Dolní Bělé pochází z roku 1755 a bylo vy publikováno P. Koderou.⁹³⁾ Nezachycuje sice řadu domků směrem k Loze, ale můžeme zde třeba identifikovat v sadu se zahradou zahradníkův domek. Nápadná je velká budova pod zámekem, o které je možné se domnívat, že je ještě činným pivovarem. Další vyobrazení z roku 1809 také tento objekt zachytilo, následující kresby z 20. let 19. století a z roku 1844 ukazují již hrad/zámek ve zříceninách a předpokládaný pivovar už na nich neidentifikujeme.⁹⁴⁾

Dále žily v Neustadtelu osoby (rodiny), o jejichž způsobu obživy nic nevíme a musíme tedy předpokládat, že se živily hospodařením na nevelkých rozlohách půdy a chovem dobytka. Nejprve se podívejme na osoby v berní ruli 1655 a v odhadu 1659, pro něž jsme nenalezli záznam jejich povolání či postavení. Jsou to: chalupník Kryštof Čeč, který se mohl živit polnohospodářstvím (7 strychů, 90 ovcí), dále Augustin Hartman (6 str.), Jan Haverdík (5 str.), Jan Svoboda (bez pozemků; snad výrobce pantoflí, viz výše), Jan Spálenka (platil jako chalupníci). Jsou často připomínáni i matrikou, ale čím se konkrétně živili, nevíme.

Dále jsou v matrice uváděny osoby z Neustadtelu, které ani berní rula, ani odhad nezaznamenaly a proto musíme předpokládat, že se jedná o výše uvedených 5 podruhů (podru-

zi nevlastnili usedlost, svobodní přespávali u hospodáře ve chlěvě, ženatí v podružské chalupě při usedlosti, a živili se nádenickou prací). Zajímavé je, že nikdo není v matrice označen za podruha, i když to v jiných matrikách je zcela běžné. Jde například o rodinu Brejchů (Kateřina, Kryštof, Judita), uváděných od roku 1641 velmi často jako kmotří či svědci na svatbách, a to až do roku 1659. Potom je zmíněn až roku 1668 jako otec Jiřík Brejcha, patrně příslušník další generace.⁹⁵⁾ V roce 1642 matrika zaznamenala v Neustadtelu rodinu Jansů (Jakub a Dorota se stali rodiči) a pak až jejich pokračovatele - rodiči se v roce 1662 stávají Jáchym a Markéta Jansovi. Jen jednou, roku 1643, jsou v matrice zapsáni Martin Pěnkava a Anna, kteří se tehdy stali rodiči. V Neustadtelu se téhož roku narodil také potomek Jany a Václava „Čakra(?) Hradiského(?) jinak Suchého“. Převládlo příjímí Suchý a Suší (Martin, Anna, manželé Václav a Markéta a Jiřík a Kateřina) jsou pak připomínáni až do roku 1682.⁹⁶⁾ Rodina Klominských (Jan a Kateřina) jsou v Neustadtelu připomínáni od roku 1643 a mají zde potomky, ale roku 1646 Jan patrně poměrně mladý umírá (roku 1648 jej následuje dcera Dorota), zatímco Kateřina zde žije ještě roku 1672. Potomkem Adama Cumpy zaznamenaného roku 1666 byl patrně Jakub Cumpa s manželkou.⁹⁷⁾

Ojedinele se v Neustadtelu připomínají například rodiče roku 1644 zrozeného dítěte Ondřej Císař z Neustadtelu a jeho manželka Markéta, v letech 1645–1648 Jan Pokorný

a Rozina, roku 1646 Matěj Kabele z Neustadtelu, roku 1656 se zde stal otcem Jan Truckhonz(?) a matkou Kateřina, roku 1661 Michal Majer a Kateřina, roku 1665 Michal Slepíčka(?) a Barbora, roku 1666 Adam Cumpa s nejmenovanou manželkou. Neúplný výčet můžeme zakončit Volfgangem Františkem Hollerem Pasovským, jemuž manželka Anna roku 1665 porodila syna Volfganga Karla. Holler patřil jistě ke zdejší vyšší vrstvě.⁹⁸⁾

Čím se může pochlubit obec Dolní Bělá o necelých 450 obyvatelích dnes? Nepatrnými zbytky hradu/zámku, je zde základní, umělecká (pobočka), a mateřská škola, kostel a fara, zdravotní středisko (praktický, dětský, zubní lékař a gynekolog), pošta, knihovna, restaurace, prodejny potravin, stavebnin a krmiv, ze služeb kadeřnictví, manikúra a pedikúra.⁹⁹⁾

Poznámky a odkazy:

- 90) Rožmberský, P. - Novobilský, M.: Gotická tvrz a zámecká pevnost Kaceřov. Edice Zapomenuté hrady, tvrze a místa č. 36. Plzeň 2007, s. 42 - 45.
- 91) Pelant, J.: Města a městečka Západočeského kraje. Plzeň 1984.
- 92) Citace v pozn. 66.
- 93) Kodera, P.: Neznámá ikonografie zámku Bělá. In: Dějiny staveb 2007. Plzeň 2007, s. 102. Za laskavé svolení k použití děkuji.
- 94) Převzato z díla citovaného v pozn. 8. Překreslil M. Novobilský.
- 95) SOA Dolní Bělá: např. 9.11.1641, 26.6.1644, 2.3.1646, 16.6.1648, 13.1.1653, 7. 11.1656, 21.11.1659, 22.8.1668.
- 96) SOA Dolní Bělá: např. 10.6.1642, 28.2.1662, 24.3.1643, ? 9.1643, 27.2.1666, 29. 9.1682.
- 97) SOA Dolní Bělá: např. 25.1.1642, 10.12.1643, 26.5.1644, 16.4.1646, 28.12.1648, 1.5.1672.
- 98) SOA Dolní Bělá: např. 9.1.1644, 30.3.1645, ? 4.1646, 11.1.1656, 30.12.1661, 12.10.1666, 15.8.1665.
- 99) Oficiální stránky obce Dolní Bělá - <http://www.dolnibela.cz/>.

KOŽLANSKÁ LOKALITA „U SMÍRČÍHO KŘÍŽE“

■ Bohumil Vondrášek

Jako bludné kameny nacházíme ještě někde v polích nebo u cest a lesních pěšin více nebo méně umě tesané kameny připomínající podobu kříže. Stojí většinou osamocené vzdáleni lidskému ruchu jako dávní

svědci a pamětníci tragických událostí, které se v těchto místech odehrály.

Jeden z nich se nalézá i na kožlanském katastru, v polích, vedle dnes již zrušené a zapomenuté „chříčské

cesty“, která vedla od hedčanských jezer a kolem Běláčojce křížku po hranici kožlanského katastru, přes Hliny do Kralovic. Proto také někdy jako cesta hraniční se uvádí. Kamenný kříž se nacházel v mírném dolíku v polích, vlevo od silnice vedoucí z Kožlan do Dřevce, přibližně v místech proti dnešnímu vodnímu jezírku po vytěžené hlíně.

Na všech starších mapách je kříž v těchto místech na chřibské cestě vyznačen, a to i s cestou dnes již rovněž zrušenou, která vedla od kamenného kříže rovně jižním směrem na Homoli (kóta 453 m n. m.). V dobách dávno minulých byla chřibská cesta součástí důležité „zemské stezky“ vedoucí z Prahy do Chebu a dále do Bavor pod názvem „Chebská stezka“. Protože kamenný kříž se po zcelení pozemků nalézal uprostřed pole, byl i několikrát při obdělávání půdy mechanizačními prostředky vyvrácen a znovu usazen. V poslední době byl proto po domluvě s pracovníky okresního muzea přemístěn a usazen nedaleko v lokalitě na Homoli, kde konečně našel ochranu, která mu jako svědku dávných událostí přísluší.

Kdo ve středověku vraždu spáchal, byl psancem prohlášen a musel na tom místě na paměť, smířcí kříž postavit. Být psancem znamenalo, být postaven „mimo zákon“, kdy ho mohl každý kdykoliv a kdekoliv beztrestně zabít. Odsouzenec se musel proto vyhýbat i všem lidským obydlím a před lidmi se skrývat. Žena, děti, rodiče a sourozenci jeho se nesměli k němu znát a ani jídla nebo přístřeší mu poskytovat. Jeho žena byla

rozsudkem učiněna vdovou a děti sirotky, dokud pokutou, pokáním nebo trestem si svůj čin neodpykal. Chtěl-li si odsouzenec zase rovnoprávným občanem stát, musel se penězi vykoupit (ve středověku existovalo ještě podstatné zvýhodnění pro zámožné odsouzenec). V kostele musel nechat za odpuštění určitý počet mší čísti a určitou pouť vykonati. Když odsouzený splnil všechny podmínky, včetně postavení kamenného kříže na důkaz smíření, musel ještě všemohoucímu Bohu předepsanou přísahu složit, že v budoucnu bude všechny zákony a nařízení zachovávat a nebude se nikomu mstít. Dva jeho přátelé se museli pak ještě za něho zaručiti, že složenou přísahu je schopen splnit. V knihách městských bylo pak po zaplacení určitého obnosu pozůstalým, rozhodnutí soudu o postavení mimo zákon z knih vyškrtáno nebo přeškrtáno s poznámkou „odpykal a smířil se“ a tím byly všechny jeho hříchy zahlazeny. Inu, jiná doba, jiný mrav.

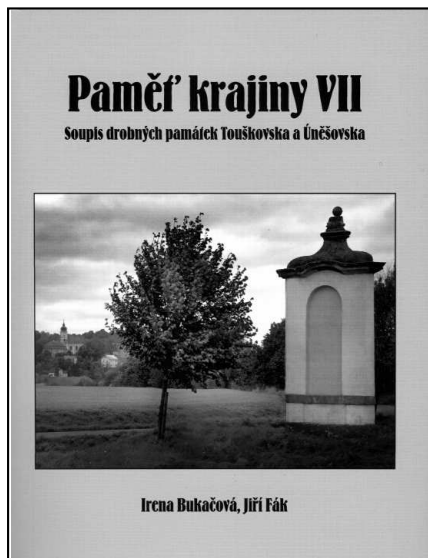
Další lokalitou na kožlanském katastru je „Kamenný křížek“, a to v lese, přímou cestou kolem hájovny směrem k železniční trati, kde stojí před ní malý, propadlý, kamenný křížek, snad pouze mezník, který určoval hranici mezi lesy kožlanskými a lesy šipského panství. V lese za tratí se od nepaměti „V Šipsku“ říkalo a také to šipskému panství kdysi náleželo. To potvrzuje i skutečnost, že Hradecký potok dříve jako „Šipovský“ nebo „Šipský“ se uváděl, protože v šipském panství pramenil.

OBSAH

Vážení čtenáři	2
Otevírací hodiny v knihovně	2
Zajímavosti obrazem	3
Zemřel malíř Pavel Bouda	4
<i>/pd</i>	
Opustil nás archeolog Tomáš Durdík	4
<i>/Daniel Stránilk</i>	
Mariánská úcta v zemích koruny České v 17.–19. století	5
<i>/Jan Royt</i>	
Archeologický výzkum jezu „U lišáka“	12
<i>/Daniel Stránilk</i>	
Lékaři, ranhojiči, doktoři a lékárníci v Manětíně	15
<i>/Václav Jirsa</i>	
Obyvatelé zámku Bělá a Neustadtelu českého v 17. století (III. díl)	21
<i>/Petr Rožmberský</i>	
Kožlanská lokalita „U smírčího kříže“	23
<i>/Bohumil Vondrášek</i>	

Ilustrace na obálce: Sloup se sochou sv. Bernarda v Plasech z roku 1700.

Publikace k prodeji

PAMĚŤ KRAJINY I - VII

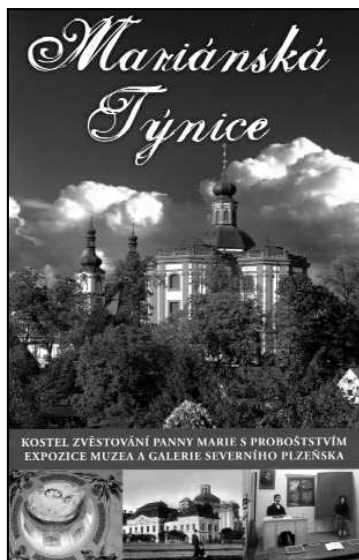
Již sedmisvazkové dílo (nejnověji Touškovsko a Úněšovsko) je věnováno drobným památkám vybraných regionů severního Plzeňska.

Je katalogem památek, které zanechaly generace předků žijící zde po staletí.

Texty Irena Bukačová, Jiří Fák
Fotografie Jiří Fák, Václav Podestát
Cena za každý díl 250 Kč

KOSTEL SV. PETRA A PAVLA V KRALOVICÍCH

Text: Irena Bukačová
Vydalo MaG v Mariánské Týnici a Občanské sdružení Gryspek pro záchranu kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích ve spolupráci s Nadačním fondem Mariánská Týnice v roce 2010. Formát 145x209 mm
ISBN 978-80-87185-11-7
Cena 150 Kč

MARIÁNSKÁ TÝNICE

Text: Irena Bukačová a Jiří Fák
Nově vydaný průvodce popisuje barokní areál z hlediska památkového i architektonického, v další části přináší informace o nové expozici, které byla udělena cena Gloria musealis za rok 2011.

Cena 30 Kč

KAPLE S HVĚZDOU KAPLE JMÉNA PANNY MARIE V MLADOTICÍCH

Text: Irena Bukačová
Publikace vyšla za podpory Plzeňského kraje ke 300. výročí vysvěcení kaple Jména Panny Marie v Mladoticích.

Formát 145x209 mm
ISBN: 978-80-87185-12-4

Cena 50 Kč

Další nabídka knih na:
www.marinaskatynice.cz

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

- čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska -

*Vydává M&G v Mariánské Týnici. Redaktor Václav Podestát.
Adresa redakce: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici,
331 41 Kralovice, tel.: 373 396 410, e-mail: info@marianskatynice.cz, IČO: 368 563.*

*Registrováno Ministerstvem kultury České republiky MK ČR E 12301.
Cena jednoho výtisku pro předplatitele 10,- Kč, roční předplatné 40,- Kč a poštovné.
Vychází 4x ročně. ISSN 1801-0032.*